

U, commissie tot redactie van de 24ste Almanak der W.S.V. Ceres, heeft zichzelf, maar ook de door U uitgezochte denker, geen eenvoudige taak opgelegd door te willen 'inspelen' op een aantal facetten van 'waanzin'. Het wijsgerige wespennest waarin U zich gestoken heeft ligt voor de hand. Een onontkoombare vraag luidt: aan welke kant van de streep staat U eigenlijk, wanneer U dit thema aansnijdt? Wanneer U op zinnige wijze meent te spreken, ten einde zich, zoals U het noemt, 'een weg te banen in de wereld der waanzin', dan bent U niet vertrouwd met Uw thema. Ik zou U in dat geval zelfs ondeskundig willen noemen. de weg in de wereld der waanzin is U versperd. Wanneer U daarentegen in de waanzin verkeert, dan doordringt de gekte Uw schrijven, en zullen Uw 700 leden en nog eens zoveel oudleden, die blijkbaar allen volstrekt normaal zijn evenzeer de toegang tot het rijk van de abnormaliteit versperd zien. De vraag is: is het niet waanzinnig om te denken dat er een weg van de zin naast de waanzin en vice versa loopt?

Toen ik Uw vriendelijk verzoek tot het schrijven van een bijdrage ontving vroeg ik mij vervolgens af, aan welke zijde U mij eigenlijk plaatst. U vraagt mij om een wijsgerig 'verantwoorde' tekst. U meent dus dat ik op zinnige wijze tot U kan spreken. In Uw brief gewaagt U van de 'wijsgerige onkunde van de vierentwintigste almanakredactie'. U zegt te hopen dat ik aan die onkunde 'enthousiast' (het Griekse enthousiasmos is een vorm van waanzin) een einde zal maken. Daarin beluister ik enerzijds: u wilt iets zinnigs omtrent de waanzin vernemen. Maar anderzijds hoor ik in de ruiterlijkheid van die bekentenis van onkunde Uw tongue in cheek: U bent, als wijsgerig onkundigen, normale mensen. Aan wie wijsgerig niet onkundig is, en zelfs 'hermeneutisch' heet, is een steekje los. Het is wel aardig om zo'n vreemde vogel wat in een almanak te laten rondfladderen. Hij spreekt niet alleen over waanzin, maar laat tegelijk op milde wijze zien wan een waanzinnige nu eigenlijk is. Van mij als denker wordt dus gevraagd, een zinnige waanzinnige te zijn.

In de psychologie spreekt men bij een dergelijke onmogelijke opdracht van een double bind. Wie zich onophoudelijk in dergelijke onmogelijkheden bevindt wordt spoedig waanzinnig, als hij het niet al was. De double bind is de aanduiding van een merkwaardige schizofrenie. Kortom, de vraag: wat heet waanzin? is niet direct te beantwoorden, omdat het antwoord afhangt van de plaats die men inneemt in de van elkaar gescheiden werelden van zin en waanzin, terwijl de zin van de waanzin vereist dat men op twee stoelen tegelijk, of zelfs tussen twee stoelen zit. Daarom zal ik nu niet de vraag beantwoorden wat waanzin is, maar een oriëntatie geven van de plaats van het onderscheid tussen zin en waanzin.

Wat heet waanzin? Wat heet zin?

Het voorvoegsel waan- in waanzin duidt niet op 'wanen', dus: iets terecht of ten onrechte menen ('Hij waant zich veilig'), maar is afgeleid uit het Middelnederlandse voorvoegsel 'wan', dat duidt op een gebrek of gemis. Men kan het met 'zonder' vertalen. Waanzin is: zonder zin. Met zin wordt geduid op het hebben van een richting, het begaan van een weg. Wij zeggen nog: zijn zinnen ergens op gezet hebben: zich in een duidelijke richting bewegen. De waanzinnige is dus richtingloos. Dat betekent niet dat hij helemaal geen wegen bewandelt: de waanzinnige zint evenzeer op mogelijkheden als ieder ander, maar zijn zinnen is zonder richting, althans, bezien vanuit het bezit van een weg met een goed afgebakende richting. Wie zich, zoals de commissie tot redactie van de 24ste Almanak der W.S.V. Ceres, 'een weg wil banen in de wereld der waanzin' bevindt zich al tevoren op een weg met een richting, en acht zich al te behoren tot de wereld van de zin.

De vraag is nu: welke is heden ten dage de zin waartegen de waanzin kan worden afgezet? Op die vraag kan een onomwonden antwoord gegeven worden. Zin heeft wat werkt. Waanzin is het systematisch vasthouden aan wat niet werkt. Het is waanzin om een machine te laten draaien die geen produktie geeft. Het is waanzin om vast te houden aan een onbruikbare theorie. Het is waanzin om als mens improductief en disfunctioneel te moeten blijven. De waanzinnige is diegene die niet zodanig bij zinnen is, dat hij een produktief lid van de samenleving kan zijn, of dat hij kan functioneren in zijn persoonlijk leven. Waanzin is een systematische functiestoornis.

De in 1951 gestorven filosoof Wittgenstein is degene die de waanzin van de filosofie heeft aangetoond.

Filosofische problemen zijn schijnproblemen, en als zodanig onzinnig, dus uiteindelijk waanzinnig, omdat ze nergens ingrijpen. Ze zijn loslopende raderen in de machinerie van het leven. Ze dienen geen enkele effectiviteit. Tegelijk wijst Wittgenstein op een merkwaardige mogelijkheid, op de mogelijkheid namelijk dat datgene wat voor ons allen evident zinnig is, omdat het nu eenmaal werkt, voor mij alleen als in een bliksemflits zijn innigheid verliest zodat ik 'plotseling alleen sta, als een waanzinnige onder louter normale mensen, of als een normaal mens tussen gekken (Verrückten)'.

Deze ervaring, volkomen afgescheiden te zijn van het vanzelfsprekende is de ervaring van een filosofisch denker. Een dergelijke ervaring zal niet snel opkomen: wat werkt bewijst zichzelf doordat het werkt. Wij leven in de epoche van het pragmatisme. Zolang wij wetenschappelijke werkers blijven, die zodanige bewerkingen uitvoeren dat de werkelijkheid van haar kant werkt, zolang is iedere vraag naar zin en waanzin overbodig.

Nu is een filosoof die zich verzet tegen de werkzaamheid van het pragmatisme, door daar allerlei 'waarden' tegenover te plaatsen, liefst van 'ethische' of van 'esthetische' aard, een ongevaarlijke gek die men rustig in zijn hoekje kan late mummelen. De bliksemflits daarentegen die alles ontzet en verrukt kan inslaan op het moment dat iemand beseft hoe vreemd het is dat werk werkt. Deze bliksemflits is nergens tegen, maar bevreedt-rukt ons weg uit het vanzelfsprekende. Het bevreedende, waar wij wetenschapsbeoefenaren, dankzij de effectiviteit van onze inspanningen, van zijn afgekeerd is dat op onze activiteiten, van rekenkundige bewerkingen tot bijvoorbeeld op genetica gebaseerde fokprogramma's, een antwoord volgt. Wij werken en de werkelijkheid plooit zich daarnaar, door van haar kant te werken: de kudde gaat beantwoorden aan het gestelde fokdoel. In de effectiviteit zijn werk en werkelijkheid op elkaar afgestemd. Maar van deze afstemming zijn wij in het banen van onze effectieve wegen weggerukt. Wij zijn weggerukt van de grond van onze effectiviteit, en dwalen bodemloos, voortgejaagd door de onontkoombare dwang van de efficiency. In het Duits: wij zijn verrückt, ofwel van richtingloosheid, van waanzin bevangen.

Deze waanzin van onze effectiviteit slaat in op het moment dat we ons realiseren dat van oudsher effectiviteit de middelen betrof voor een zin die niet met die middelen samenviel. Het merkwaardige van het pragmatisme is dat de effectiviteit geen middel is voor iets anders, maar alles wat voorheen doelen en middelen heette omvat: ons doel is het gebruik van middelen, efficiency, maar we weten niets van de zin, ofwel de richting daarvan. We kunnen niet eens vragen wat de richtingszin is van de efficiency. We kunnen evenmin vragen welke er de richtingszin van is, om in het leven te functioneren. Functie en zin vallen samen- en toch weten we dat dit samenvallen een bodemloosheid overdekt.

In deze omstandigheden kan het zin hebben, te verwijzen naar de Griekse mantis, de 'ziener' die in een mania verkeert, een manie, waarin hij buiten zichzelf is. De mantis is buiten zichzelf. Hij is weg. Vanwaar is hij weg? Van de noodzaak, te werken als rad in de effectiviteit. Waarnaar toe is hij weg? Naar de wegblijvende grond van de effectiviteit. Van zo iemand kan gezegd worden: hij is de waanzinnige, omdat hij naar elders overweg is.

Prof. Dr. Th.C.W. Oudemans,
Universiteit Leiden